

<p style="text-align: center;">R A D O V I</p> <p>Zavoda za znanstveni rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti</p>	2	443—446		<p>Varaždin 1988.</p>
--	---	---------	--	---------------------------

UDK 8 (091)(497.13)

Izvorni znanstveni rad
Original Scientific Paper

L Á S Z L Ó H A D R O V I C S

CANTIO OPTIMA:
Z D R A V O B U D I, B O Ž J E T E L O

(Kajkavska pjesma o euharistiji iz prve polovice 16. stoljeća)

U franjevačkom samostanu gradišćanskoga Novog Grada (mađarsko ime toga grada je Németújvár, a njemačko Güssing) nalazi se u dobrom stanju očuvana nekadašnja knjižnica mađarskog magnata Baltazara B a ć a n a (Batthyány Boldizsár 1543?—1590). B a ć a n je bio jedan od najobrazovanijih velikaša svoga vremena. U godinama 1561—1562. učio je u Parizu, gdje se upoznao s doktrinom francuskih hugenota. Vrativši se kući, i dalje je njegovao veze s francuskom kulturom, sistematski je nabavljao nove francuske knjige. Na njegovu su dvoru u Novom Gradu djelovali znatni protestantski propovjednici. U osamdesetim godinama 16. stoljeća na njegovu je dvoru boravio i čuveni nizozemski botaničar C l u s i u s (Charles l'Écluse), čiju je djelatnost B a ć a n i materijalno i moralno podupirao. Baltazar B a ć a n, kao i mnogi drugi članovi te velikaške dinastije, bio je povezan rodbinskim vezama s Hrvatima — njegova je žena bila Hrvatica, po imenu Dora, kći sigetskog junaka Nikole Zrinskog. Baltazar B a ć a n nije bio samo humanistički obrazovan magnat nego i strastven skupljač knjiga. Stajao je u vezi sa štamparima i s trgovcima knjigama u Mađarskoj, a njegovi su agenti nabavljali knjige čak i iz Italije. Tako je skupio dosta bogatu, a u znanstvenom pogledu danas vrlo znatnu knjižnicu, koju je ostavio franjevcima u Novom Gradu. U nekadašnjoj knjižnici Baltazara B a ć a n a sačuvane su i neke dragocjene rijetkosti stare mađarske književnosti.

U jednoj knjizi te knjižnice, s naslovom Postilla Guillermi super Epistolas et euangelia de tempore et de sanctis (signatura: 2/207), nalazi se rukom zabilježena kajkavska pjesma s latinskim naslovom: *Cantio optima*, koja počinje riječima: *Zdravo budi božje telo*.

Pjesma je pisana na unutrašnjoj strani prednjih korica. Tekst počinje pri vanjskom rubu, reci idu paralelno sve do unutrašnjeg ruba, a posljednja dva retka prelaze na prvotno prazan list između korica i naslovnog lista. Pjesma obuhvaća svega 15 punih redaka, u 16. retku samo je jedna riječ: *den*. Pjesma u rukopisu nije podijeljena na kitice ili stihove nego je pisana neprekidno, kako je to dopuštala duljina unutrašnje stranice korica. Ali po smislu se ipak donekle može rekonstruirati pjesnički oblik, iako ni ritam ni rima ne daju siguran kriterij za takvu podjelu.

Originalni oblik teksta je ovaj:

Cantio optima

1. Zdravo bwdj bofye telo na oltarij aldvano od zwetoga
2. dwa dano y narogyano ψ od dewyche marye
3. pogabryele arkangelye marye nazwefcheno [t]ebe J[š]ayaš
4. prophetha prorokwalye pozwethoga dwa mylozthj
5. Oblafeno bofye thelo ty zy wekywechny
6. bog ke za aldwyef na oltary ot farara twoye
7. zmerty nazpomenyeny ψ
8. Onebezka welyka zwetlozt paradyšomzky
9. plemenythy zat dewe marye blaſen zyn Jeſus
10. chriſtus prezwetij nam naſſe pamety ψ
11. toye the krwh angelzky ke zeye od marye porodyl
12. vola ſtote ne weruye zkwarjen bo od nebezkgoga
13. orzaga zapert bo
14. chyzta dewycha maria maty bofya myloztyfna zwetoga
15. troztwa yedynazy rwfa rwmena moly za naz nadenefny
16. den

U modernoj transkripciji i podijeljena na strofe pjesma glasi ovako:

Cantio optima

Zdravo budi, božje telo,
na oltari alduvano,
od Svetoga Du[h]a dano
i narodeño ψ od device Marije,
po Gabriele arkandelje
Marije nazvešćeno.

[T]ebe Ižaijaš profeta
prorokuval je po Svetoga
Du[h]a milosti.

O blaženo božje telo,
ti si vekivečni Bog
ke se alduješ na oltari
ot farara tvoje smrti
na spomenjenje.

O nebeska velika svetlost,
paradižomski plemeniti sad,
deve Marije blažen sin,

Ježuš Krištuš, presveti nam
naše pameti.

To je te kruh anđelski
ke se je od Marije porodil.
Vola što te ne veruje skvarjen bo,
od nebeskoga orsaga zaprt bo.

Čista devica Marija,
mati božja milostivna,
Svetoga Trojstva jedina si ruža rumena,
moli za nas na denešni den.

Da je ta pjesma pisana u kajkavskom dijalektu to se vidi na prvi pogled, ali o jeziku i pravopisu govorit ću kasnije.

Prvo je sada pitanje kada je pjesma zapisana u knjizi. Datum prije kojega pjesma nije mogla biti zapisana jeste datum štampanja. Budući da knjiga sama nije datirana, godina štampanja može se samo približno odrediti, ali se ta približnost može reducirati na vrlo kratak vremenski razmak.

Knjiga sadržava zapravo tri djela. Prvo je zbirka propovijedi dominikanca poznatog pod imenom Guillelmus Parisiensis, a naslov joj je: Postilla Guillermi super Epistolas et euangelia de tempore et de sanctis.

Drugo je djelo: Sermones tres de passione Domini nostri Jesu Christi.

A treće djelo: Pseudo-Bernardus: De planctu Beatae Mariae Virginis.

Zbornik je bio izdan u Bazelu u štampariji Michaela Furtera. Na našem izdanju godina štampanja nije naznačena, ali je iz bibliografskih priručnika poznato da je naš zbornik (s istim sadržajem i u istom obliku) između 1497. i 1502. godine bio pet puta štampan u Bazelu kod Furtera.

Vremenski razmak između prvog i posljednjeg štampanja ne iznosi dakle više od pet godina, tako da mirne duše možemo naš zbornik lokalizirati oko 1500. godine.

To je dakle najraniji datum poslije kojeg je naša pjesma mogla biti zapisana. Zapis sigurno nije tako star, ali on ipak zaslužuje pažnju jer će to biti jedna od najstarijih kajkavskih crkvenih pjesama, a možda i najstarija.

Pismo je varijanta takozvane kurzivne humanistike, a sudeći po duktusu naš je tekst mogao nastati u petom desetljeću ili oko polovice 16. stoljeća. Pismo nije kaligrafsko nego dosta široko rastegnuto, ali svakako ukazuje na uvježbanu ruku. Pobliza analiza pisma bit će zadatak hrvatskih historičara.

Pravopis naše pjesme isto tako pokazuje starinske crte, svaka-ko starije nego je Pergošićev i Vramčev pravopis. Osobito dva momenta padaju u oči. Naš tekst ne razlikuje suglasnike *c* i *č*. (Između *č* i *ć* u kajkavštini i onako nema razlike.) Jedina kombinacija *ch* služi i za *c* i za *č*, kao npr. *dewycha*, *dewyche* i

wekyuechny, chyzta. I Pergošić i Vramec već razlikuju ta dva glasa, za prvi pišu *cz* a za drugi *ch*. (Ta je posljednja kombinacija, uostalom, vrlo karakteristična za stari mađarski pravopis, u koji je još u srednjem vijeku bila preuzeta iz francuske prakse.)

Naš tekst ne razlikuje ni suglasnike *s* i *z*, za oba upotrebljava samo jedan znak — *z*: *zwetoga, tyzy, zyn, zat* (= sad), *orzaga; zdravo, zapert, nazvescheno*. Pergošić i Vramec uveli su za *s* kombinaciju *sz*, pa je pišu osobito ispred vokala i zvučnih suglasnika, a ispred bezvučnih i kod njih ostaje prosto *z*.

Jezik naše pjesme tipična je kajkavština. Refleks staroga reduciranog vokala je *e*: *denešni den*. Refleks staroga jata (*ě*) dosljedno je *e*: *telo, nazvescheno, vekivečni, svetlost, deve, presveti, veruje*. Suglasnik *l* na kraju sloga ostaje *l*: *prorokuval, porodil*.

Tipični su kajkavizmi *što* (*kъto*) mjesto *tko*, a u infinitivnoj osnovi oblik *-uva-* mjesto *-ova-*: *alduvano, prorokuval*.

Karakteristične su za kajkavštinu i stare mađarske pozajmljenice: *alduvati, paradžom, nebeski orsag*, kao i njemačka riječ *farar*.

Po književnoj vrsti naša pjesma spada među tipične euharistijske himne katoličke crkve. Takvih pjesama i na latinskom i na narodnim jezicima bilo je vrlo mnogo, osobito pošto je papa Urbanus IV. godine 1264. uveo Tijelovo, kao praznik za cijelu katoličku crkvu. Po papinom nalogu, sam je sveti Toma Akvinski sastavio prazničnu liturgiju i ispjevao poetski najljepše i teološki najdublje himne u slavu svete euharistije. Kasnije je nastalo vrlo mnogo euharistijskih pjesama, koje su već vrlo daleko od suptilnog teološkog teksta svetoga Tome. Ti popularni tekstovi imaju više srodnosti s narodnom poezijom. Smatram da je plod narodne liturgije i naša pjesma. Ona je u strukturi vrlo jednostavna, a sastavljena je od konvencionalnih elemenata, pa tako nije vjerovatno da je imala neki neposredan latinski original. Najbliža će latinska varijanta biti pjesma s početnim riječima: *Ave verum*. Točnije određenje originala prepuštam mlađim kolegama.

Moj cilj je na današnjem skupu mogao samo biti da jednu staru, do sada nepoznatu kajkavsku varijantu općepoznate euharistijske pjesme prikažem hrvatskoj naučnoj javnosti.

Dodatak: Moj stari prijatelj, prof. dr. Vilko Novak (u Ljubljani), koji se intenzivno bavi starim pjesmaricama prekomurskih Slovenaca, a vrlo dobro poznaje i kajkavsku crkvenu poeziju i koga sam pisмено obavijestio o mome otkriću upozorio me je da se u nekim zbornicima kajkavskih crkvenih pjesama nalaze kasnije varijante naše pjesme, tako u Pavlinskoj pjesmarici, u Svetim evangeliumima Krajačević-Sartoriusa (1651), u Cithari i u Drnjanskoj pjesmarici. Budući da su ti izvori lakše pristupačni hrvatskim kolegama, dalje traganje za kajkavskim varijantama moram prepustiti njima.